

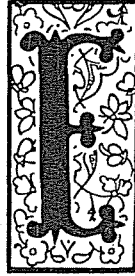
Tasavvuf

Hayr'un-Nessâc

« V. 322 - 933 »

Dr. Ahmed Subhi

FURAT

BU'L-HASAN Muhammed b. İsmâil es-Sâmîri, nisbesinin de gösterdiği gibi aslen Sâmerâ'lı (1) olup, bu şehirde 202 h. (: 817 m.) de doğmuştu (2). «Hayr'un-nessâc» şeklindeki lâkabı hakkında elimizde iki rivâyet bulunmaktadır: Birincisine göre, bir seferinde hac yolculuğuna çıkmış ve fakat Kûfe kapısında birisi tarafından yakalanmıştı. Adam: «sen benim kölemsin ve adın da Hayr'dır» diyordu. Nihayet herhangi bir itirazla karşılaşmayan adam, onu alıp çalışma yerine götürdü ve senelerce dokuma işinde kullandı. Kendisine: «Ey Hayr» diye hitap ediyor, o da «buyur» diye cevapta bulunuyordu. Ancak seneler sonra hatasını anlayan adam: «hata etmişim, sen benim kölem değil-sin, ismin de Hayr değildir» diyecekti. Fakat Muhammed b. İsmâil böylelikle, mezkûr lâkabı almıştı. Bu hâdise dolayısı ile o: «Bir müs-lüman kimsenin bana takdığı adı değiştirmem» derdi (3). Diğer rivâ-yete göre ise, Câfer b. Muhammed el-Huldî: «Senin mesleğin doku-macılık mı idi?» diye sorunca «hayır» cevabını almış ve akabinde de bizzat kendisinin ağzından şunları dinlemişti: «Yeşil hurma yememeğe ahdetmişim. Birgün nefsim galebe çaldı ve yarım yeşil hurma aldım. Bir parçasını yeyince birdenbire karşımda bir adam belirmişti, bana bakıyor ve: «Ey Hayr, ey firâr eden, benden kaçtın» diyordu. Meğerse adamın, firar etmiş Hayr isminde bir kölesi varmış. Ona benzediğim için herkes: «Bu senin kölen Hayr» demişti. Şaşırıp kaldım ve suçumu anladım. Adam beni kölelerinin dokuma yaptıkları dükkânına götürdü. Onlar da bana: «Sen efendimizden kaçarsın, seni gidi kötü insan» diyorlardı. Nihayet pamuk dokumağa başladım, sanki senelerce bu meslekte çalışmışım. Orada dört ay kadar kaldım. Bir gece sabaha doğru namaz kılmaya kalkmışım. Secdemde «Bir daha işime dönmi-yeyim» diyordum. Sabah olunca, adamın kaçmış olan kölesiyle aram-daki benzerlik gitmiş, ben tekrar eski halime dönmüş ve serbest kal-mışım. Bu şekildeki ceza, ahdimde durmayışım dolayısıyla idi» (4).

Hayr'un-nessâc'ın küçük bir yaşta Sâmerâ'dan ayrıldığı tahmin edilebilir. Hakkında herhangi bir rivayet olmamakla beraber, tahsilinin esaslı kısmını Bağdad'ta ikmâl etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Meş-

(1) Sâmerâ (: Surre men reâ), Irak'ta Abbâsî halifesi el-Mûtasım'ın (hüküm yılları: 218/833-227/842) kurduğunu bir şehir idi.

(2) Doğum tarihi açıkça zikredilmiyor. Ancak rivayet edilen ve tarihi ile yaşı (Bk. Vefeyât, II, 23; Sıfat es-safva, II, 256) nazarı itibara alınırsa bu tarihte doğduğu söylenebilir.

(3) Tabakât es-Sulemî, 326; Risâlet'ul-Kuşeyrî, 27; Târihu Bağdâd VIII, 345.

(4) Hilye, X, 307-8; Târihu Bağdâd, VIII. 346; Vefeyât, II, 22.

hür sūfi es-Serî es-Sekati'nin (v. 253/867) birçok meselelerde yardımını görmüş (5), Bağdad'lı diğer meşhur bir sūfi olan **Ebû Hamza el-Bezâz** (6), **el-Cumeyd b. Muhammed**, **Ebu'l-Abbâs b. Atâ**, **Ebû Muhammed el-Cerîrî**, **Ebû Bekr es-Sîblî'nin** (7) sohbetinde bulunmuştu.

Muhtelif tasavvufî hususlara dair Hayr'un-nessâc'tan bize kadar gelmiş bulunan sözler, onun zâhidâne bir hayat görüşüne sahip olduğunu gösterir mahiyettedir. O, takvâ'da o derece ileri gidiyordu ki ifâ edilen şük'r'ün düşünülmesine bile taraftar değildi: «Allah'a karşı edâ edilen şük'rü düşünen, Onun nimetlerini küçük bulmuş olur» (8) derdi. Kişinin, amelîne hiçbir zaman güvenmemesini söylüyor ve kendisini dâima kusurlu ve acz içinde kabul etmesini istiyordu: «Gâyelere ulaştırın amel, kulun kendisini kusur, acz ve kudretsizlik içinde görmesi sayesindedir» (9) diyordu. Evvelâ amel, **ihсанla** yapılmışsa kabul olunabilir. Nitekim bir defasında ihlâs'ı, bu zâviyeden şöyle târif etmişti: «**ihlâs**, amel sahibinin amelinin sâdece kendisiyle kabul olunduğu şeydir» (10).

Esasında **tevhîd**'in eksizsiz olarak ifası da mümkün değildir: «Her mahlûkun tevhîdi, başkasıyla kâim, ve bu ihtiyâcî dolayısıyla da eksiktir. Allah teâlâ «Ey insanlar; siz Allah'a muhtaçsınız (Kur'ân, 35 (: Fâtır), 15)» demiştir; yâni O'na her an muhtaçsınız; oysa Allah her şeyden müstağnî (Bk. Kur'ân 35,15) dir. Yâni sizden, tevhîdinizden ve amellerinizden müstağnidir; O her hamde lâyıktır (Bk. Kur'ân, aynı yer)...» (11).

Târîhu Bağdâd'ta mevcut bir rivayete bakılırsa, Hayr'un-nessâc'ın semâ hakkında tasvip-kâr düşüncelere sahip olduğu görülür. Bu hususla ilgili bir hadiseye bizzat şahid olmuş bulunan **Ahmed b. Atâ** anlatıyor: Hayr'un-nessâc'la beraber bulunuyordum. Esasen o, semâ meclisinde dayımın şeyhlerindendi. Yaşının ilerlemiş olması dolayısıyla iki kat olmuştu. Fakat bu haline rağmen semâ esnasında sırtı düzelir, bir genç gibi kuvveti gelir, semâ geçince tekrar eski haline dönerdi (12).

Ölümünde hazır birçok zevât, unutamıyacakları bir manzara ile karşı karşıya gelmişlerdi: Hayr'un-nessâc akşam namazı sırasında bir aralık bayılmıştı. Sonra ayıldı ve bakışlarını odanın kapısına doğru çevirip:

— Dur! — Allah senden râzı olsun —, sen emir almış bir kul ben de kendisine emredilmiş biriyim. Sen emredildiğini ifâdan geri kalmazsın; ama ben kusur edebilirim. Bırak ta emredildiğimi yerine getireyim. Sonra sen de em-

(5) *Hilye*, X, 307; *Risâlet'ul-Kuşeyriyye*, 27; *Sıfat es-Safva*, II, 256.

(6) *Hilye*, X, 307; *Târîhu Bağdâd*, VIII, 345; *Sıfat es-Safva*, II, 256.

(7) *Târîhu Bağdâd*, VIII, 345.

(8) *Tabakât'us-Sulemî*, 324.

(9) *Tabakât'us-Sulemî*, 324; *Sıfat 'us-safva*, II, 256.

(10) *Tabakât'us-Sulemî*, 324.

(11) *Tabakât'us-Sulemî*, 324; *Hilye*, X, 308.

(12) *Târîhu Bağdâd*, VIII, 346.

redildiğini ifâ edersin» dedi. Arkasından su istedi, abdest alarak namazını kıldı. Daha sonra biraz uzandı, gözlerini kapayarak şehâdet getirdi ve ruhunu teslim etti (13). O, göç ettiği bu yeni hayattan memnuniyetini, kendisini rüyada gören arkadaşlarından birine: «Sizin vahîm dünyanızdan kurtuldum» (14) sözleriyle ifade edecektir.

Geniş bir muhiti (15) olduğu görülen Hayr'un-nessâc, 322 h. (: 933 m.) de vâki olan bu vefâtı sırasında 120 yaşlarında bulunuyordu.

Ebu Hamza El-Bağdâdî (v. 269-882)

Ebû Hamza Muhammed b. İbrâhîm el-Bezâz, zikir, mehabbet, sevk, kurb, üns gibi tasavvufî makamlardan bahseden Bağdadlı ilk sūfidir (16). Hadis ve fıkhîta geniş bilgisiyle tanınan **Ebû Mûsâ İsâ b. Ebân el-Kâdî'nin** evlâdındandı (17). Büyük bir ihtimalle Bağdad'ta doğmuş ve tahsilini bu şehirde yapmıştı. Kendisini alâkadar etmiş sahalardan birinin kırâat ilmi olduğu anlaşılıyor ki, kayıtlar onun, bilhassa **Ebû Amr**'in kırâat usûlünde derinleştiğini haber verirler (18). Ayrıca meşhûr fakih **Ahmed b. Hanbel**'in meclislerine de devam etmiş ve onun da büyük ilgisini çekmişti. Öyle ki Ahmed b. Hanbel, tasavvufî meselelerde dâima onun fikrini alıyordu (19). Ama Ebû Hamza'nın, bütün bunların yanında daha ziyade tasavvufîla uğraştığı görülüyor. O, **Bişr b. el-Hâris el-Hâfî**, **es-Serî es-Sekati**, **el-Hasan el-Mesûhî** ve **Ebû Turâb en-Nahşebî** (20) gibi büyük sūfilerin sohbetinde bulunup yetişerek, çok geçmeden değerini kabul ettirmişti.

Önceleri Bağdad'ta **Rusâfe câmiinde** vaazlar veriyordu, daha sonra bu irşadlarına şehrin en büyük câmiinde devam etti (21). Bütün bu meclislerde sünî bir tasavvuf telakkisi neşretmek emelindeydi. Onca bu yolda kolayca terakki, kaynağı ilâhî varlıkta olan bir tâlime mütevakıftı: «Hakk'ın yolunu bilene sülûk ta kolaylaşır; zira bu durumda o, Allah'ın kendisine öğrettiği biridir. Bu yolu istidlâlle öğrenen bazan hatâ eder, bazan da isâbette bulunur. Bu hususta doğru ve katışıksız olanın izini tâkip eden, maksadına kısa bir zamanda ulaşır. Allah'a giden yolda delil sâdece, Hazret-i Peygamberi — Allah ona mağfiret ve selâm etsin — hal, fiil

(13) *Hilye*, X, 307; *Risâlet'ul-Kuşeyriyye*, 27; *Vefeyât*, II, 23; *Nefehât*, 136.

(14) *Aynı eserler*.

(15) *Şezerât'uz-zeheb*, II, 294.

(16) *Târîhu Bağdâd*, I, 393.

(17) *Tabakât'us-Sulemî*, 295; *Târîhu Bağdâd*, I, 390; *Risâlet'ul-Kuşeyriyye*, 26.

(18) *Târîhu Bağdâd*, I, 390.

(19) *Tabakât'us-sulemî*, 295; *Târîhu Bağdâd*, I, 390; *Levâkîh*, I, 99.

(20) *Tabakât'us-Sulemî*, 295; *Risâlet'ul-Kuşeyriyye*, 26; *Târîhu Bağdâd*, I, 390; *Levâkîh*, I, 99.

(21) *Tabakât'us-Sulemî*, 295; *Târîhu Bağdâd*, I, 390.

ve sözlerinde tâkiptir» (22). Kişi fırsatları kol-lamalı ve fakat hiçbir zaman eline geçen şeyin vereceği sarhoşlukla müteâl varlığı unutmama-lı : «Allah sana bir hayır yolu açtı mı ona gir: buna ihtimam göstermen ve onunla iftihar et-men gerekir. Ancak, seni buna muvaffak edene şükürle uğraş. Zira sadece bu yola hasrı dikkat, seni mevkiinden eder. Senin O'na şükretmen gerekir ki durumun daha da yükselsin. Çünkü Allah «Eğer şükrederseniz, sizîni (nimetinizi) arttırırım (Kur'ân 14 (: İbrâhîm), 7)» buyur-maktadır» (23).

Ebû Hamza el-Bağdâdî kurtuluşu (: necât) üç şeyde görür : «Şu üç şeyden nasîbini alan âfetlerden kurtulmuştur : iknâ edilmiş bir kalb ile birlikte boş mide; yaşayan züh'd'le birlikte devamlı bir fakr; ve mütemâdî bir zikirle bir-likte olgun bir sabr» (24). Meşhûr sûfî el-Cuneyd (v. 207/909) anlatıyor : Ebû Hamza Mekke'den Bağdad'a gelmişti : üzerinde sefer yorgunluğu vardı. Selâm verdim ve birşeyler yemesini istedim. Salçalı et ve bulamaç istedi... Yemeğini hazırladık ve bahçe içinde örtülü bir yerde yemesini temin ettik. Yemekten sonra yanına girdim ve bana : «Ey Ebu'l-Kâsım hay-ret etme, bu Mekke'den beri üçüncü yeyişimdir» demişti (25). Zâhidane bir hayat yaşadığı görü-len Ebû Hamza, fakr'ın kendine mahsus bir hazzı olduğunu da kabul eder. Ancak her nâdir şey gibi buna sahip olmak ta herkesin kârı de-ğildir : «Fakrın sevgisi tahammül edilemeyecek kadar şiddetlidir; buna sadece siddîk dayanabi-lir» (26).

Esasında mehabbet, sahibini Allah'tan baş-ka herşeyden alıkoyar : «O'nu sevmen ve sonra da hatırlamaman; O'nu hatırlayıp, hatırlamanın tadını bulamaman; hatırlamanın tadını bulup ta başkalarıyla meşgul olman imkânsızdır» (27). Bir defasında : «Seven, sevgilisinden ayrı birine bağlanır mı?» şeklinde bir soruya muhatap olun-ca : «Hayır, zira seven devamlı bir belâ, aralıklı bir sevinç ve ardi arası kesilmez acılar içinde-dir. Bunları sadece dūçar olan takdir eder; Al-lah ondan râzî olsun» demişti (28).

Ebû Hamza, Basra'ya da müteaddit defalar gitmişti (29). Nihâyet mezkûr irşadlarının so-nuncusunda fenalaşmış ve kürsüden yere düş-müştü. Bir müddet hasta kaldıktan sonra, hadi-senin olduğu günün ikinci cumasında, Hakk'ın rahmetine kavuştu (: 289 h./901 m.) (30).

Ne Söylüyor ?

*Yol alıyor, şaşkın şaşkın.
İnsandaki şu hale bak!..
Ruh haraptır, nefis taşkın,
Neticede melâle bak!..*

*Hayatından usandırır,
Tembeldeki hâyale bak!..
Hizmet neler kazandırır.
Kâmildeki kemâle bak!..*

*Dermend ol, buna alış,
Biraz da gel Celâl'e bak-..
Çalış, çalış durma çalış,
Aç gönlünü Cemâl'e bak!..*

*Gece gündüz ah ediyor,
Ehl-i firak, ahvâle bak!..
Yabancılar neler diyor,
Ne söylüyor? tellâle bak!..*

(22) Tabakât'us-Sulemî, 298; Risâlet'ul-Kuşey-riyye, 26.

(23) Tabakât'us-Sulemî, 298; Levâkîh, I, 99.

(24) Risâlet'ul-Kuşeyriyye, 26.

(25) Tabakât'us-Sulemî, 297.

(26) Tabakât'us-Sulemî, 298; Levâkîh, I, 99.

(27) Levâkîh, I, 99.

(28) Levâkîh, I, 99.

(29) Levâkîh, I, 99.

(30) Tabakât'us-Sulemî, 295; Risâlet'ul-Kuşey-riyye, 26; Levâkîh, I, 99.